

Bůh a hry, matematické

Zdeněk Pospíšil

Jedním z nejzávažnějších evropských myslitelských podniků při setkávání (střetu nebo dialogu) vědeckého myšlení a myšlení víry jsou pokusy o důkaz existence Boha. První z nich, alespoň pokud je mi známo, předložil Aurelius Augustinus (354 – 430) ve spisu *De libero arbitrio*.¹ Pojem „důkaz“ se ovšem na Augustinovo počínání z moderního (ale ani středověkého) pohledu příliš nehodí. Spis má formu dialogu; jeho síla není v logické argumentaci, která by vnitřní neosobní nutností vedla k evidenci na počátku neznámého nebo nejistého Boha. Chce spíše být pomocí tomu, kdo v Boží existenci sice věří, ale navíc chce svou víru pochopit. Pevným bodem, z něhož důkaz vychází, je jistota existence toho, kdo pochybuje. Od jistoty bytí vede Augustin partnera v rozhovoru k jistotě života a od ní k jistotě poznání. Rozumové poznání dále ukazuje k pravdě, která nemůže pramenit ze samého myšlení — v rozumu je něco, co rozum přesahuje. „Hlubiny lidského myšlení ukazují v přesné analýze k hlubinám pravdy a k Bohu samému.“²

Na Augustinův důkaz lze navazovat přinejmenším třemi způsoby. První z nich — logickou analýzu pojmů — použil Anselm z Canterbury (1033 – 1109). Ve spisu *Proslogion*³ ukazuje, že pokud by rozum připustil, že Bůh neexistuje, dostal by se do sporu sám se sebou.⁴ Na Anselma v počátku novověku navazoval René Descartes (1596 – 1650),⁵ který využil i „augustinské východisko“ *Cogito — ergo sum*, a ve dvacátém století Karl Barth.⁶ Descartes také v návaznosti na Anselma zdůraznil, že z jistoty Boží existence plyne jistota existence světa zobrazovaného smyslovou zkušeností.⁷ Druhá cesta je opačná — od bezprostřední zkušenosti dojít k jistotě Boha, nehybného hybatele, první příčiny, nutného a nejvyššího bytí, konečného účelu. Tuto cestu v evropském myšlení zpopularizoval (navazujíc na Aristotela, Maimonida, Damascena a j.)⁸ Tomáš Akvinský (1225 – 1274).⁹ V podobném duchu přistoupil ve dvacátém století k důkazu Boží existence, přesněji řečeno k pokusu učinit existenci Boha srozumitelnou („nic nemá být dokázáno, ale také nic prostě předloženo k věření“), Hans Küng.¹⁰ Ten vede čtenáře otázkami: Ano či ne ke skutečnosti? – Ano či ne k Bohu? – Ano či ne k biblickému Bohu? Mám za to, že obě zmíněné protichůdné cesty legitimně navazují na Augustina. Jeho myšlení (a jeho „nepokojné srdce“) se totiž nepohybuje jednosměrně, ale spíše spirálovitě — dosažení nějakého závěru není cílem, ale je začátkem nového úsilí; vždy se s kusem nového světla vrací a znovu se vydává na cestu. Třetí možnost, jak na Augustina navázat, tedy vidím právě v této metodě — cesta k Bohu nikoliv jako abstraktní intelektuální cvičení, ale konkrétní a osobní odpovědi na existenciální otázky. Touto cestou se až v sedmáctém století vydal

¹O svobodném rozhodování. In *Aurelius Augustinus. Říman, člověk, světec*. Přeložil R. Hošek, Vyšehrad, Praha 2000, str. 124 – 251.

²J. M. Lochman, *Theologie a filosofie*. KEBF, Praha 1958, str. 74.

³Anselm z Canterbury, *Fides quaerens intellectum*. Přeložila L. Karfíková, Kalich, Praha 1990, str. 19 – 77.

⁴Toto „převyprávění“ ontologického důkazu považuji za výstižnější, než obvyklé: „v pojmu Boha je zahrnuta existence.“

⁵R. Descartes, *Rozprava o metodě*. Přeložila V. Szathmáryová-Vlčková, vyd. Jan Laichter, Praha 1947, část 4.

⁶K. Barth, *Fides quaerens intellectum*. Mnichov 1931. Citováno podle J. M. Lochman, op. cit.

⁷Za zmínku stojí, že B. Bolzano dokazoval existenci nekonečných množin tím, že Bůh nahlíží současně všechny „pravdy o sobě“, kterých nemůže být omezený počet. B. Bolzano, *Paradoxy nekonečna*. Přeložil O. Zich, Nakl. ČSAV, Praha 1963, §§11, 13.

⁸J. M. Lochman, op. cit., str. 118.

⁹Tomáš Akvinský, *Theologická summa*. Přeložil P. E. Soukup, vyd. profesori bohovědného učiliště dominikánského, Olomouc 1937. Tomáš Akvinský, *Summa proti pohanům*. Přeložil J. T. Bahounek, Matice cyrilometodějská, Olomouc 1993. V theologické sumě je důkaz stručnější, obsahuje 5 „cest“, v sumě proti pohanům 6.

¹⁰H. Küng, *Existiert Gott?* R. Piper & Co. Verlag, München-Zürich 1978. Základní teze knihy jsou v: H. Küng, *Otázka po Bohu*, přeložil P. Hájek, *Křesťanská revue*, vol. II 1982, str. 11–15, 39–44, 63–68, 86–91, 111–119, 135–141.

Blaise Pascal (1623 – 1662). A po mém soudu je příznačné, že jeho Myšlenky¹¹ zůstaly nedokončeny, že Pascal nevytvořil žádný filosofický nebo theologický systém.¹²

Důkazy Boží existence přitahují i vědecké myšlení dvacátého století. Anselmův důkaz s využitím modální logiky formalizoval v roce 1970 Kurt Gödel,¹³ v rámci transparentní intenzionální logiky ho v roce 1979 analyzoval Pavel Tichý.¹⁴ Obě tyto práce překonávají Kantovu námitku, že „existovat není predikát“. Úvahy podobné tomistickým (silně zjednodušeně: od přírodních zákonů v hierarchicky strukturované realitě k jejich Původci) provádějí někteří soudobí fyzici nebo kosmologové. K nejpozoruhodnějším patří John Polkinghorne.¹⁵ Třetí možnost — „pascalovské úvahy“ — jsou právě pro svou nesystematičnost nejobtížněji uchopitelné formálně logicky nebo matematicky. Tento příspěvek je pokusem učinit krok v tomto směru; lze ho též považovat za svého druhu komentář k Pascalovým Myšlenkám.

Ve 233. fragmentu Myšlenek Pascal napsal: „Bůh jest, nebo není. Ale kam se nakloníme? Rozum tu nedovede nic rozhodnouti: je nekonečný chaos, který nás rozdvouje. Hra se hraje v nejzazší krajnosti této nekonečné vzdálenosti, kde vyjde hlava nebo orel. Oč se sadíte? Rozumně nemůžete učiniti jedno ani druhé; rozumně nemůžete hájiti z obojího nic.“ A dále svou myšlenku rozvíjí: Nelze zůstat nerozhodný, to by už v podstatě byla sázka na to, že Bůh není. Člověk prostě volí; a rozumný spočítá riziko. Pokud Bůh existuje, pak dá věřícímu nekonečnou odměnu (věčný život) a nevěřící utrpí nekonečnou ztrátu. Pokud Bůh neexistuje, pak věřící nic neztratí, ale získá jistou konečnou výhru (bude vést mravný život, což je hodnota sama o sobě) a nevěřící nic nezíská. Závěrem úvahy je, že rozumné je vsadit na Boží existenci, být věřící. Úvaha je ovšem přesvědčivá pouze tehdy, pokud je možné, že Bůh existuje (současným jazykem: pokud pravděpodobnost jevu, že Bůh existuje, je nenulová).

Pascalovo vyjádření: „hra se hraje“ napovídá, že vhodným prostředkem k formalizaci jeho myšlenky, k jejímu matematickému popisu, by mohla být teorie her. Základy této teorie formuloval v polovině dvacátého století matematik a jeden ze zakladatelů vědy o počítačích John von Neumann.¹⁶ Měla sloužit jako pomoc vojákům nebo ekonomům při rozhodování v konfliktních situacích. Teorie ale brzy našla uplatnění např. i v sociologii,¹⁷ etologii,¹⁸ nebo evoluční biologii¹⁹ jako matematický popis konfliktů nebo návod, jak se v nich optimálně rozhodovat. Již v roce 1955 ji anglický filosof, fyzik a matematik Richard Braithwaite aplikoval i na filosofii náboženství a morální filosofii.²⁰ Soustavným

¹¹B. Pascal, *Myšlenky*. Přeložil A. Uhlíř, vyd. Jan Laichter, Praha 1937. První vydání originálu: *Pensées de m. Pascal sur la religion, et sur quelques autres sujets*, Port-Royal 1670.

¹²Uvedené shrnutí možných důkazů Boží existence je samozřejmě velice zjednodušené a schematické; slouží pouze jako úvod tohoto příspěvku. Podrobnější poučení lze najít např. v: E. H. Gilson, *Bůh a filosofie*. Přeložil M. Calda, OIKOYMENH, Praha 1994. J. P. Ondok, *Důkaz nebo hypotéza Boha?* Trinitas-Křesťanská akademie, Svitavy-Řím 1998.

¹³K. Gödel, *Collected works III*. Oxford Univ. Press, New York 1995. Sr. též komentáře: P. Vopěnka, *Druhé rozpravy s geometrií*. Fokus-Práh, Praha 1991, str. 72 – 78. P. Hájek, Gödelův důkaz existence Boha, in: J. Malina, J. Novotný (eds.) *Kurt Gödel*. Nadace Universitas Masarykiana-Georgetown-Nauma, Brno 1996, str. 117 – 129. P. Dvořák, Anselmův důkaz Boží existence v soudobé analytické filozofii, *Teologický sborník*, No. 3, 1997, str. 81 – 88.

¹⁴P. Tichý, Existence a Bůh, in *O čem mluvíme? Vybrané stati k logice a sémantice*. FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, Praha 1996, str. 95 – 117.

¹⁵J. Polkinghorne, *The Faith of a Physicist*. Princeton Univ. Press, Princeton 1994. Recenze je v: L. Krlín, *Universum*, No. 31 – 32, 1999, str. 73 – 81. Jiné současné pokusy jsou diskutovány v článku: J. Moravec, *Theologie a přírodní vědy*. In M. Balabán (ed.) *Logos a svět. Sborník k sedmdesátinám L. Hejdránka a J. S. Trojana*. OIKOYMENH, Praha 1997, str. 161 – 1880.

¹⁶J. von Neumann, O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton Univ. Press, Princeton 1944.

¹⁷M. Shubik (ed.) *Game Theory and Related Approaches to Social Behavior*. John Willey, New York 1964.

¹⁸J. Maynard Smith, G. R. Price, The logic of animal conflict, *Nature*, 1973, str. 15 – 18.

¹⁹J. Maynard Smith, Evolutionary game theory, in: C. Barigozzi (ed.) *Vito Volterra Symposium on Mathematical Models in Biology*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York 1980.

²⁰Podle: H. Pavlincová, B. Horyna, *Filosofie náboženství. Pokus o typologii*. MU, Brno 1999, str. 130.

pokusem využít teorie her v theologických úvahách je kniha Stevena J. Bramse²¹ zabývající se konflikty zájmů „vyšší bytosti“ a člověka, v níž odvozeny některé důsledky plynoucí z vševědoucnosti, všemohoucnosti, nesmrtelnosti a nepochopitelnosti.

V první části tohoto článku jsou pro pohodlí čtenáře neobeznámeného s teorií her uvedeny základní pojmy a tvrzení této teorie²² potřebné v dalším textu. Ve druhém oddílu je formálně popsána Pascalova „hra v nejzazší krajnosti“. Je v něm ukázáno, že je rozumné vsadit si na Boží existenci i za slabších předpokladů, než jaké použil Pascal. Třetí oddíl je věnován příbuznému problému: „konfliktu“ Boha a člověka — Bůh se rozhoduje, zda se zjeví či ne; člověk se rozhoduje, zda bude věřit, či ne. Popsaná hra je převzata z Bramsovy knihy²³ a je k ní přidán krátký komentář, který snad vrhá další světlo na rozumnost nebo nerozumnost víry. Jiný „konflikt“ — Bůh se rozhoduje, zda se nechá člověkem poznávat; člověk se rozhoduje, zda na takové poznávání bude věnovat čas a energii — je zformulován a analyzován ve čtvrté části. Hra v ní uvedená je modifikací jedné z Bramsových her.²⁴ Význam dosažených výsledků je krátce diskutován v závěrečném oddílu.

1 Základní pojmy teorie her

Dvojmaticová hra je čtveřice $\Gamma = (\Phi, \Psi, A, B)$, kde $\Phi = (\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n)$, resp. $\Psi = (\psi_1, \psi_2, \dots, \psi_m)$, je n -tice, resp. m -tice, nějakých prvků; $A = (a_{ij})$, resp. $B = (b_{ji})$, je matice typu $n \times m$, resp. $m \times n$. Složky n -tice Φ (resp. m -tice Ψ) se nazývají *ryzí strategie* prvního, resp. druhého, hráče; matice A , resp. B , se nazývá *výplatní matice* prvního, resp. druhého, hráče.

Pojem dvojmaticové hry formálně vyjadřuje konfliktní situaci, v níž proti sobě stojí dva protivníci (hráči). Při jednom konfliktu (v jednom tahu hry) může první hráč použít jeden z možných postupů (ryzích strategií) $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$, druhý hráč jeden z postupů $\psi_1, \psi_2, \dots, \psi_m$. Pokud první hráč použije strategii φ_i a druhý použije strategii ψ_j , získá první hráč výhru $E_1(\varphi_i, \psi_j) = a_{ij}$ a druhý hráč výhru $E_2(\varphi_i, \psi_j) = b_{ji}$. Hru Γ lze zapsat tabulkou:

	ψ_1	ψ_2	\dots	ψ_m
φ_1	a_{11} b_{11}	a_{12} b_{21}	\dots	a_{1m} b_{m1}
φ_2	a_{21} b_{12}	a_{22} b_{22}	\dots	a_{2m} b_{m2}
\vdots	\vdots	\vdots	\ddots	\vdots
φ_n	a_{n1} b_{1n}	a_{n2} b_{2n}	\dots	a_{nm} b_{mn}

Pokud se konflikt mnohokrát opakuje (hra má více tahů), může první hráč používat ryzí strategii φ_i s pravděpodobností (relativní četností) p_i , druhý hráč může používat ψ_j s pravděpodobností q_j . Formálně definujeme *smíšenou strategii* prvního, resp. druhého hráče jako n -tici $P = (p_1, p_2, \dots, p_n)$, resp. m -tici $Q = (q_1, q_2, \dots, q_m)$, reálných čísel takových, že $p_i \geq 0$, $i = 1, 2, \dots, n$, $\sum_{i=1}^n p_i = 1$, resp. $q_j \geq 0$, $j = 1, 2, \dots, m$, $\sum_{j=1}^m q_j = 1$.

²¹S. J. Brams, *Superior Beings. If They Exist, How Would We Know?* Springer-Verlag, New York-Berlin-Heidelberg-Tokyo 1983.

²²Podrobné poučení lze najít např. v knize: M. Mañas, *Teorie her a optimální rozhodování*. SNTL, Praha 1974.

²³S. J. Brams, op. cit., str. 15 – 19.

²⁴Tamtéž, str. 24 – 31.

Označme \mathcal{P} , resp. \mathcal{Q} , množinu smíšených strategií prvního, resp. druhého, hráče. Ryzí strategii φ_i lze ztotožnit se smíšenou strategií $(p_1, p_2, \dots, p_n) \in \mathcal{P}$ takovou, že $p_i = 1$, $p_k = 0$ pro $k \neq i$. Proto lze o množině \mathcal{P} mluvit jako o množině strategií prvního hráče. Strategii $P \in \mathcal{P}$ nazveme *plně smíšenou*, je-li $\prod_{i=1}^n p_i \neq 0$. Analogické poznámky lze formulovat o množině \mathcal{Q} . Prvky množiny $\mathfrak{S} = \mathcal{P} \times \mathcal{Q}$ nazýváme *kombinace strategií*.

Používají-li hráči kombinaci strategií $(P, Q) = ((p_1, p_2, \dots, p_n), (q_1, q_2, \dots, q_m)) \in \mathfrak{S}$, je střední výhra prvního, resp. druhého, hráče v opakované hře

$$E_1(P, Q) = \sum_{j=1}^m q_j \sum_{i=1}^n p_i a_{ij} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_i q_j a_{ij}, \quad \text{resp.} \quad E_2(P, Q) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_i q_j b_{ji}.$$

Strategie $\bar{P} \in \mathcal{P}$, resp. $\bar{Q} \in \mathcal{Q}$, se nazývá *nejlepší odpovědí* prvního hráče na strategii $Q \in \mathcal{Q}$, resp. druhého hráče na strategii $P \in \mathcal{P}$, pokud

$$E_1(\bar{P}, Q) \geq E_1(X, Q) \text{ pro všechny } X \in \mathcal{P},$$

$$\text{resp.} \quad E_2(P, \bar{Q}) \geq E_2(P, Y) \text{ pro všechny } Y \in \mathcal{Q}.$$

Řekneme, že ryzí strategie φ_k prvního hráče, resp. ψ_l druhého hráče, je *dominantní*, pokud $a_{kj} \geq a_{ij}$, resp. $b_{li} \geq b_{ji}$, pro všechna $i = 1, 2, \dots, n$, $j = 1, 2, \dots, m$.

Je-li φ_k dominantní ryzí strategií prvního hráče, pak φ_k je nejlepší odpovědí prvního hráče na jakoukoliv $Q \in \mathcal{Q}$, neboť pro libovolnou $X = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in \mathcal{P}$ platí

$$E_1(X, Q) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m x_i q_j a_{ij} \leq \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m x_i q_j a_{kj} = \sum_{i=1}^n x_i \sum_{j=1}^m q_j a_{kj} = \sum_{j=1}^m q_j a_{kj} = E_1(\varphi_k, Q).$$

Analogické tvrzení platí pro dominantní ryzí strategii ψ_l druhého hráče. Racionálně hrající hráč tedy bude používat svou dominantní strategii.

Nejlepší odpovědí prvního hráče na ryzí strategii ψ_l druhého hráče je ryzí strategie φ_k taková, že $a_{kl} = \max\{a_{il} : 1 \leq i \leq n\}$, neboť pro libovolnou strategii $X = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in \mathcal{P}$ platí

$$E_1(X, \psi_l) = \sum_{i=1}^n x_i a_{il} \leq \max\{a_{il} : 1 \leq i \leq n\} \sum_{i=1}^n x_i = a_{kl} = E_1(\varphi_k, \psi_l).$$

Nechť nyní $n = 2$. Hledejme nejlepší odpověď $(p, 1 - p)$ prvního hráče na strategii $Q \in \mathcal{Q}$. V tomto případě je

$$E_1((p, 1 - p), Q) = \sum_{j=1}^m q_j (pa_{1j} + (1 - p)a_{2j}) = p \sum_{j=1}^m (a_{1j} - a_{2j})q_j + \sum_{j=1}^m q_j a_{2j}.$$

Označme

$$\begin{aligned} K &= \sum_{j=1}^m (a_{1j} - a_{2j})q_j = \sum_{j=1}^{m-1} (a_{1j} - a_{2j})q_j + (a_{1m} - a_{2m}) \left(1 - \sum_{j=1}^{m-1} q_j\right) = \\ &= \sum_{j=1}^{m-1} (a_{1j} - a_{1m} - a_{2j} + a_{2m})q_j + a_{1m} - a_{2m}. \end{aligned}$$

Pak

$$E_1((p, 1 - p), Q) = pK + \sum_{j=1}^m q_j a_{2j},$$

což je lineární výraz v proměnné p . Přitom $p \in \langle 0, 1 \rangle$. Platí tedy: Je-li $K > 0$, pak pravá strana poslední rovnosti je největší pro $p = 1$, tedy nejlepší odpovědí prvního hráče na strategii Q je ryzí strategie φ_1 ; je-li $K < 0$, pak nejlepší odpovědí prvního hráče na strategii Q je ryzí strategie φ_2 ; je-li $K = 0$, pak při jakékoliv odpovědi na strategii Q získá první hráč výhru $\sum_{j=1}^m q_j a_{2j}$.

Je-li navíc také $m = 2$, pak $Q = (q, 1 - q)$ a pro hodnotu K dostaneme:

$$K = (a_{11} - a_{12} - a_{21} + a_{22})q + a_{12} - a_{22}.$$

V tomto případě platí: je-li

$$q > \frac{a_{22} - a_{12}}{a_{11} - a_{12} - a_{21} + a_{22}}, \quad \text{resp.} \quad q < \frac{a_{22} - a_{12}}{a_{11} - a_{12} - a_{21} + a_{22}},$$

pak nejlepší odpovědí prvního hráče je ryzí strategie φ_1 , resp. ryzí strategie φ_2 .

2 Víra v nejistém světě

Předpokládejme, že skutečnost je taková, že Bůh buď existuje nebo neexistuje a člověk má možnost v Boha věřit nebo nevěřit. Tuto situaci lze formálně vyjádřit jako hru, v níž první hráč (člověk) má dvě ryzí strategie: V — věřit v Boha,
 \bar{V} — v Boha nevěřit,

a druhý hráč („realita“) má také dvě ryzí strategie: X — Bůh existuje,
 \bar{X} — Bůh neexistuje.

Předpokládejme dále, že pokud Bůh existuje a člověk v Něho věří, pak Bůh člověka odmění, dá mu „výhru“ $\alpha > 0$. Pokud Bůh existuje a člověk v Něho nevěří, pak Bůh člověka potrestá, člověk bude muset „zaplatit pokutu“ $\beta > 0$. Pokud Bůh neexistuje a člověk v Něho nevěří, člověk získá „výhru“ γ ; pokud Bůh neexistuje a člověk v Něho věří, člověk získá „výhru“ δ . O znaménkách čísel γ, δ nic nepředpokládáme. Lze totiž argumentovat: pokud člověk věří, přestože Bůh neexistuje, pak získává například povznášející zážitky při účasti na bohoslužbách, tedy $\delta > 0$; nebo naopak: pokud člověk věří a Bůh neexistuje, pak utrpí ztrátu, například zbytečně vynakládá čas na účast při bohoslužbách, tedy $\delta < 0$. Výplatní matice člověka (prvního hráče) má tvar

$$A = \begin{pmatrix} \alpha & \delta \\ -\beta & \gamma \end{pmatrix}.$$

Počáteční předpoklad, že Bůh buď existuje nebo neexistuje, lze formálně vyjádřit: „realita“ používá ryze smíšenou strategii $(q, 1 - q)$; přitom q označuje pravděpodobnost, že Bůh skutečně existuje, $q > 0$. Podle závěru předchozího oddílu, pokud

$$q > \frac{\gamma - \delta}{\alpha - \delta + \beta + \gamma}, \tag{1}$$

pak nejlepším člověkovým rozhodnutím bude věřit. Nerovnost (1) je splněna zejména tehdy, když $\gamma < \delta$ a $\alpha > \delta - \beta - \gamma$, tj. když zisk z víry (např. užitek ze společenství církve, útěcha při tíživých životních okolnostech, jasné vodítka při rozhodování ve věcech morálky) je větší, než zisk z nevěry (např. nezávislost na církvi, uspokojení ze souladu vnitřního přesvědčení a skutečnosti, svoboda ve věcech morálky) a zaslíbená boží odměna

je veliká. V takovém případě je totiž pravá strana nerovnosti (1) záporná, takže tato nerovnost platí.

Nakonec přijměme „pascalovský předpoklad“ $\alpha \rightarrow \infty$, tj. Bůh zaslíbil nekonečnou odměnu. Pak je pravá strana nerovnice (1) v limitě nulová, tato nerovnost tedy platí při jakémkoliv (rozumí se jakkoliv malém) kladném q (nenulové pravděpodobnosti, že Bůh existuje) a nejlepší člověkovou volbou je věřit. Poznamenejme, že na tento závěr nemá žádný vliv hodnota zbývajících parametrů, zejména zůstává v platnosti i v případě $\beta = 0$, tj. pokud Bůh člověka netrestá za nevíru.²⁵

B. Pascal ve svém fragmentu 233 použil silnější předpoklady: $\alpha \rightarrow \infty$ („zde se může vyhrát nekonečnost života nekonečně šťastného“), $\beta \rightarrow \infty$ („proti nekonečnému množství možností ztráty“), $\gamma = 0$ („prohráte-li, neprohráte nic“), $\delta > 0$ („co se vám stane zlého, jestliže se takto rozhodnete? Budete věrný, čestný, pokorný, vděčný, laskavý, přátelský, upřímný, opravdový. Ovšem nebudete v otravných rozkoších, v slávě, v radovánkách; ale což nebudete mít jiných? Pravím vám, že tím získáte pro tento život.“).

3 Hra „Zjevení“

Uvažujme hru Boha s člověkem. Bůh v ní může používat některou z následujících ryzíh strategií:

Z — zjevit se, prokázat svou existenci,
 \bar{Z} — zůstat skrytý, svou existenci neprokazovat.

Člověk má také dvě ryzí strategie:

V — věřit v Boha,
 \bar{V} — nevěřit v Boha.

Podotýkám, že nevěřit v Boha není totéž, jako věřit, že Bůh neexistuje. Strategie \bar{V} tedy není ateismus (tím se v této stati nezabýváme), ale spíše skepse nebo agnosticismus.

Vyčíslit s alespoň nějakou přesností výhry jednotlivých hráčů není možné. Proto se spokojíme s tím, že jednotlivé výsledky uspořádáme podle stupně uspokojení jednotlivých hráčů. K tomu potřebujeme určit cíle, kterých v dané hře chtějí dosáhnout. Budeme předpokládat, že každý z hráčů sleduje dva cíle — primární a sekundární. Přitom nejlepší výsledek je ten, kdy oba cíle jsou dosaženy, druhý nejlepší výsledek dává dosažení primárního a nedosažení sekundárního cíle, třetí výsledek v pořadí je dosažení sekundárního cíle a nedosažení primárního, nejhorším výsledkem je nedosažení ani jednoho z cílů. Budeme předpokládat, že hráči sledují tyto cíle:

Bůh: primární — chce, aby v Něho člověk věřil,
sekundární — chce zůstat skrytý;
Člověk: primární — chce, aby jeho víra nebo nevěra byla potvrzena,
sekundární — věřit.

Primární člověkův cíl považuji, alespoň v případě člověka moderního, za evidentní. Jeho sekundární cíl lze zdůvodnit například tím, že nějaká forma náboženské víry je jako tzv. antropologická konstanta přítomna ve všech historických i současných kulturách.²⁶ Dokladů o tom, že Bůh chce, aby byl uznáván vyvoleným národem i neizraelity, je plný Starý zákon. Přesto touží po tom, aby člověk věřil bez přímé evidence; dokonce i Mojžíšovi, ke kterému „mluvíval tváří v tvář“ (Ex33,11)²⁷ řekl: „Nebudeš moci viděti tváří mé, ... uzíš hřbet můj, ale tvář má nebude spatřována.“ (Ex33,20.23)

²⁵Stejně dobře lze ovšem říci, že je rozumné v Boha věřit, pokud pro nevěřící chystá věčný trest ($\beta \rightarrow \infty$), ať už je odměna za víru jakákoliv, případně žádná ($\alpha = 0$).

²⁶B. Horyna, *Úvod do religionistiky*. OIKOYMENH, Praha 1994, str. 8.

²⁷Všechny citace Bible jsou z: *Biblií svatá aneb všechna svatá písmena starého i nového zákona*. Podle posledního vydání kralického z roku 1613.

Uvedená formulace cílů říká, že pro Boha je nejlepším výsledkem, pokud zůstane skrytý a člověk v něho věří, tedy pokud se „hraje“ s dvojicí strategií (\bar{Z}, V) . Potom následuje hra se strategiemi (Z, V) , dále (\bar{Z}, \bar{V}) a nejhorší výsledek dává (Z, \bar{V}) . Pro člověka je nejlepším výsledkem věřit v Boha, který se zjevuje, tedy prokazatelně existuje, tj. pokud se „hraje“ s dvojicí strategií (Z, V) ; nejhorším výsledkem je nevěřit ve zjevujícího se Boha, tj. (Z, \bar{V}) . Pokud se Bůh nezjeví, lze to považovat za potvrzení nevěry, což znamená, že druhý nejlepší výsledek pro člověka je (\bar{Z}, \bar{V}) .

Príslušnou hru lze tedy zapsat tabulkou:

	V	\bar{V}
Z	α_3 β_4	α_1 β_1
$\rightarrow \bar{Z}$	α_4 β_2	α_2 β_3

Přitom $\alpha_4 > \alpha_3 > \alpha_2 > \alpha_1$, $\beta_4 > \beta_3 > \beta_2 > \beta_1$. Vidíme, že dominantní strategií Boha je \bar{Z} ; v tabulce je vyznačena šipkou. Nejlepší odpovědí člověka na ni je \bar{V} .

Výsledkem dosavadní analýzy je tedy paradox: pokud člověk předpokládá, že se Bůh chová racionálně, pak udělá nejlépe, když v tohoto Boha nebude věřit. Věřící se s paradoxem snadno vyrovná odmítnutím předpokladu, že se Bůh chová racionálně v tom smyslu, že počítá a maximalizuje svůj zisk; vždyť „nejsouť zajisté myšlení má jako myšlení vaše, praví Hospodin.“ (Iz55,8)

Výsledek ale není třeba chápat jako paradox. Teorie her totiž neformalizuje pouze konflikty, v nichž proti sobě stojí dva racionálně nebo alespoň uvědoměle²⁸ jednající a rozhodující se subjekty. (Již ve hře v předchozím oddílu byla jedním z hráčů „realita“.) Pomocí teorie her lze modelovat i chování, které směřuje k maximalizaci nějakého zisku, přestože je nevědomé a neřízené.²⁹ Hra „Zjevení“ z tohoto pohledu není návodem k jednání, ale popisem nebo „vysvětlením“ skutečnosti, že Bůh se nezjevuje a lidé v Něho převážně nevěří (přinejmenším v sekularizovaném státě ve střední Evropě). V tomto pojetí by nevíra člověka nebyla rozumnou volbou, ale naopak výsledkem iracionální, „animální“, reakce na okolnosti, tj. svět, v němž se Bůh nezjevuje. Pochopení této skutečnosti by se pak mohlo stát krokem k vyššímu stupni racionality, jistým prohlédnutím.

Za povšimnutí stojí i skutečnost, že kombinace ryzích strategií (\bar{Z}, \bar{V}) dává pro oba hráče horší výsledek (nižší výplatu), než kombinace (Z, V) . Tohoto lepšího výsledku by však hráči mohli dosáhnout pouze tehdy, pokud by při rozhodování o volbě strategie spolupracovali.

Závěr, že Bůh by měl zůstat skrytý, lze považovat za formalizovanější vyjádření Pascalovy myšlenky: „... každé náboženství, které neřekne, že Bůh je skryt, je nepravé; a náboženství, které toho nezdůvodňuje, nepoučuje. Naše činí to vše: Vere tu es Deus absconditus.“³⁰

²⁸Ve smyslu, že si uvědomují, co dělají; nejde samozřejmě o „uvědomělost“ v komunistickém newspeaku — chodit na prvního května do průvodu ap.

²⁹Sr. J. Maynard Smith, *Evolution and the theory of games*. Cambridge Univ. Press, 1982. Populárně je o této problematice pojednáno v knize: M. Ridley, *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přeložil M. Konvička, Portál, Praha 2000.

³⁰Pascal, op. cit., fragment 585. Poslední věta je citátem Izajáše: „Jistě ty jsi Bůh silný, skrývající se, Bůh Izraelský, spasitel.“ (Iz45,15)

4 Hra „Poznatelnost“

Uvažujme opět hru Boha s člověkem. Bůh v ní může používat některou z následujících ryzích strategií: P — nechá se poznávat,

\bar{P} — nenechá se poznávat.

„Nechat se poznávat“ neznamena nějakou jasnou manifestaci své existence. Jedná se pouze o jakési zanechávání stop, jejichž nalezení a správné vyhodnocení umožní Boha nalézt nebo Mu alespoň porozumět.³¹ Člověk pak přirozeně má také dvě ryzí strategie:

H — hledat Boha nebo Jeho stopy ve světě,

\bar{H} — Boha nehledat.

Bůh může sledovat některý z cílů: μ_1 — chce být nepoznatelný,
 μ_2 — chce, aby Ho člověk hledal,
 μ_3 — chce, aby Ho člověk nehledal.

Formulace těchto cílů vychází z Mojžíšových rozhovorů s Bohem: „I řekl Mojžíš Bohu: Aj, já půjdu k synům Izraelským a dím jim: Bůh otců vašich poslal mne k vám. Řeknouli mi: Které jest jméno jeho? co jim odpovím? I řekl Bůh Mojžíšovi: JSEM KTERÝŽ JSEM ... a vyvedu vás z robot Egyptských, a vytrhnu vás z služby jejich, a vysvobodím vás v ruce vztažené a skrze soudy veliké. A vezmu vás sobě za lid, a budu vám za Boha; a zvíte, že jsem Hospodin Bůh váš.“ (Ex3,13–14;6,6–7) Boží „představení se“ *'ehjê 'a šer 'ehjê* je spíše odmítnutím touhy po pochopení než vysvětlením.³² Přitom Bůh chce být člověkem poznáván. Podle citovaného výroku však toto poznání má být více výsledkem mocného Božího činu než člověkovy aktivity. Tato ambivalence biblických výroků (kterou by asi odstranila pečlivější exegese) vede k uvedené formulaci možných cílů Boha. Cíle μ_2 a μ_3 jsou zřejmě neslučitelné (i když μ_3 není opakem μ_2), Bůh tedy nebude sledovat oba současně. Priorita cílů není nijak evidentní. Budeme proto analyzovat čtyři možné výplatní matice Boha. Označme A_{ij} výplatní matici prvního hráče, pokud jako primární cíl má μ_i a sekundární μ_j ; symboly $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ budeme opět označovat reálná čísla taková, že $\alpha_1 < \alpha_2 < \alpha_3 < \alpha_4$. Možné výplatní matice jsou

$$A_{12} = \begin{pmatrix} \alpha_2 & \alpha_1 \\ \alpha_4 & \alpha_3 \end{pmatrix}, \quad A_{13} = \begin{pmatrix} \alpha_1 & \alpha_2 \\ \alpha_3 & \alpha_4 \end{pmatrix}, \quad A_{21} = \begin{pmatrix} \alpha_3 & \alpha_1 \\ \alpha_4 & \alpha_2 \end{pmatrix}, \quad A_{31} = \begin{pmatrix} \alpha_1 & \alpha_3 \\ \alpha_2 & \alpha_4 \end{pmatrix}.$$

Ve všech případech vidíme, že nezávisle na prioritách cílů je druhá strategie \bar{P} dominantní strategií prvního hráče.

Člověk může sledovat některý z cílů:

ν_1 — chce, aby jeho rozhodnutí odpovídalo skutečnosti,

ν_2 — chce hledat Boha.

Cíl ν_1 znamená, že člověk chce hledat Boha pokud hledání má naději na úspěch, tedy když je Bůh poznatelný; nepoznatelného Boha člověk hledat nechce, neboť v takovém případě by hledání bylo marné. Takto formulovaný cíl je zřejmě rozumný. Cíl ν_2 může člověk sledovat proto, že považuje hledání samo o sobě za hodnotu, nebo proto, že ho k tomu dovedly životní okolnosti — tragické, absurdní nebo nevysvětlitelné zážitky, ve kterých chce nebo potřebuje najít smysl. Považuje-li cíl ν_1 za primární, bude v jeho výplatní matici $B = (b_{ji})$ platit $b_{22} > b_{12}$, neboť kombinace ryzích strategií (\bar{P}, \bar{H}) , tj. člověk

³¹Sr. K. Čapek, *Marsyas*. In *Spisy XIII*, Československý spisovatel, Praha 1984, str. 159: „... a já jen čekám na velkého detektiva, jenž z hvězdiček sejme otisky božích prstů a ve zrosené trávě změní stopy Jeho kroků; a chytne Ho.“

³²A. Novotný, *Biblický slovník*. Kalich, Praha 1956, heslo „Hospodin“.

nehledá nepoznatelného Boha, dává vyšší výhru, než kombinace (P, \bar{H}) , tj. člověk se snaží hledat nepoznatelného Boha. Naopak považuje-li člověk za primární cíl ν_2 , pak je $b_{12} > b_{22}$, neboť uspokojení z hledání (výhra při kombinaci ryzích strategií (\bar{P}, H)) je větší než zklamání z poznání, že hledání nevedlo k poznání Boha (výhra při kombinaci ryzích strategií (\bar{P}, \bar{H})). Tato úvaha ukazuje, že v prvním případě je nejlepší odpovědí na člověka na dominantní strategii Boha (tj. \bar{P}) strategie \bar{H} , ve druhém případě strategie H . Tento závěr lze zformulovat neformálně: Člověk by měl hledat Boha jen tehdy, když je pro něho prvotním cílem samotné hledání a na nalezení mu záleží méně.³³

Prvním výsledkem formulace a následné analýzy hry „Poznatelnost“ je zjištění, že Bůh by měl být nepoznatelný. Tento závěr je po mém soudu v dobrém souladu se skutečností. Tuto skutečnost ale nevěřící interpretuje tak, že Boha nelze poznat jednoduše proto, že neexistuje. Věřící zpravidla tak, že nekonečný Bůh nemůže být poznán omezenou lidskou chápavostí. Naše analýza ukazuje, že Bůh může být nepoznatelný i z vlastního, a pro nás pochopitelného, rozhodnutí. A to dokonce i v případě, že více než vlastní nepoznatelnost chce, aby Ho člověk poznával.

Druhé zjištění — člověk by měl hledat Boha, pokud samotné hledání i bez nalezení považuje za svůj prvotní cíl — stojí za podrobnější rozbor. Není totiž bezprostředně jasné, proč by člověk něco tak beznadějného měl dělat. Nejprve je třeba poněkud upřesnit význam výroku „Bůh se dává poznat“. Ten může znamenat, že v přirozeném světě jsou skutečnosti jednoznačně a prokazatelně ukazující na Boha Stvořitele. V takovém případě by přírodní vědy vlastně byly, nebo měly být, poznáváním Boha. Tuto myšlenku v podstatě zastává i J. Moltmann v knize Bůh ve stvoření, která je svého druhu nejzávažnější reflexí přírody a přírodovědy v protestantské teologii dvacátého století: „... teologie musí znovu navázat na dřívější pokusy o syntézu, aby nově pochopila stvoření a působení Boha ve světě v rámci dnešního poznání přírody a evoluce a aby *svět jako stvoření* a *dějiny světa jako působení Boha* učinila srozumitelným také přírodovědeckému rozumu.“³⁴ Ale přírodověda Boha nenalézá ani pozitivně (neukazuje, nebo nemůže ukázat, žádný „otisk Boží ruky“), ani negativně (tak, že by nějaký jev principiálně nebyl vysvětlitelný jinak než přímým Božím zásahem,³⁵ jak ukazuje postupné mizení „Boha mezer“³⁶). To znovu můžeme chápat jako potvrzení závěru, že Bůh se rozhodl být nepoznatelný. Není snad třeba zdůrazňovat, že přírodověda je hodnotou sama o sobě, přestože nevede k poznání Boha,³⁷ ale ani k Jeho odmítnutí.³⁸

Tyto skutečnosti byly v podstatě známy již Pascalovi v sedmnáctém století, době nástupu novodobé přírodovědy: „... říkají jim, aby popatřili jen na nejmenší z věcí, které je obklopují, a že poznají Boha zjevně ... dávati jim za důkaz něčeho tak velikého a důležitého jenom oběh měsíce a planet, a domnívati se, že touto řečí již je dán důkaz, to znamená vésti je k přesvědčení, že důkazy našeho náboženství jsou velmi slabé; a

³³Vyjádřeno poněkud vulgárněji: Boha ať hledá jen ten, koho to baví.

³⁴*Bůh ve stvoření*. Přeložila Z. Růžicková, CDK-Vyšehrad, Brno-Praha 1999, str. 154, zvýraznil ZP. Originál: J. Moltmann, *Gott in der Schöpfung — Ökologische Schöpfungslehre*. München 1987.

³⁵Tady lze namítnout, že přinejmenším přeměna chemických látek v život a mozků ve vědomí nejsou materialistickou vědou vysvětlitelné. Jako věřící se ovšem zdráhám takový argument použít. Je možné, že tyto jevy nejsou vysvětlitelné pouze současnou vědou. Budoucí nalezení přírodních zákonů, které je vysvětlí, by se stalo psychologicky silným argumentem proti Boží existenci. Sr. též dále citovaný Pascalův fragment 242.

³⁶Sr. K. Šprunk, Bůh mezer a Bůh filosofů, *Universum*, No. 30, 1999, str. 36–40.

³⁷Astronom Allan Sandage nad známou otázkou: „proč je spíše něco než nic?“ přiznal: „Nikdy jsem nenalezl odpověď ve vědě. Abych ukončil tuto nejistotu, musel jsem něco udělat. Prostě jsem se rozhodl uvěřit. A víra se ukázala správná.“ (Citováno podle: E. J. Larson, L. Witham: Vědci a náboženství v Americe. Přeložil L. Krlin, *Universum*, No. 5(37), 2000, str. 24 – 28.)

³⁸Matt Cartmill, president American Association of Physical Antropologists, napsal: „Mnozí vědci jsou ateisty a agnostiky, kteří chtějí věřit, že přirozený svět, který zkoumají, je všechno, co existuje. A protože jsou pouze lidé, snaží se sami sebe přesvědčit, že věda jim pro tuto víru dává důvod. Je to čestná víra, ale není to zjištění výzkumu.“ Tamtéž.

vím z rozumu i ze zkušenosti, že nic není vhodnějšího, aby v nich vzbudilo opovržení náboženstvím. . . . David, Šalamoun, atd., nikdy neřekli: Není tu prázdna, je tu tedy Bůh. Jistě byli prozíravější než nejprozíravější lidé, kteří přišli potom a všichni dokazovali Boha přírodou.³⁹

Věta „Bůh se dává poznat“ může také znamenat, že Bůh vyslyší modlitby a odpovídá na ně. K tomu podle svědectví věřících skutečně dochází,⁴⁰ což by ukazovalo, že Bůh se přece jen někdy poznávat nechá. Jedná se ovšem o poznání konkrétním jednotlivcem, ne člověkem obecně. A podle mého mínění ani takové poznání není spolehlivé. Mnozí věřící totiž vyznávají (přiznávají), že vyslyšení modlitby bylo jiné než jejich prosba, nebo že jejich modlitba zůstala bez odpovědi (což někteří také chápou jako vyslyšení). Neznám kritérium, podle kterého by se dalo rozlišit, zda Bůh modlitbu nevyslyšel, nebo dal něco jiného, než zač modlící se prosil. Vyslychání nebo nevyslychání modliteb má natolik náhodný charakter, že ho za jasné stopy Božího působení ve světě nelze považovat. Svědectví o vyslyšení modlitby je vyznáním víry, nikoliv dokladem, že by se Bůh dal člověkem poznávat, pochopit, uchopit. Přesto modlitba má smysl, je hodnotou — spojuje člověka s druhými lidmi a spojuje s Bohem,⁴¹ dává sílu v obtížných situacích života.

Bůh by se mohl dávat poznat také tak, že by důsledně odměňoval dobro a trestal zlo. Tuto myšlenku hájili i Jobovi přátelé: „Což by Bůh silný neprávě soudil? . . . Kdybys ty opravdově . . . byl čistý a upřímný, . . . poslední pak věci tvé rozmnožily by se náramně.“ (Jb8,3.5.7) „Zdaž nevíš o tom, že . . . plésání bezbožných krátké jest, a veselí pokrytce jen na chvíli? Byť pak vstoupila až k nebi pýcha jeho, a hlava jeho oblaku by se dotkla, však jako lejno . . . zahyne. . . . Tenť jest podíl člověka bezbožného od Boha.“ (Jb20,4–7.29) Vyznění knihy Job jim však nedává za pravdu.⁴² Proti takovému pojetí předpověditelného Božího jednání stojí nejen každodenní zkušenost, ale i další biblické výroky, např.: „Všecko se děje jednostejně při všech; jedna a táž případnost jest spravedlivého jako bezbožného, dobrého a čistého jako nečistého, obětujícího jako toho, kterýž neobětuje, tak dobrého jako hříšníka.“ (Kaz9,2) Analýza hry „Poznatelnost“ naznačuje, že problém nespravedlnosti, utrpení a zla ve světě může být vedlejším účinkem Božího rozhodnutí zůstat nepoznatelný. Tato formulace by však byla přílišným zjednodušením složitého a mnohvrstevného problému.⁴³ Opatrněji lze snad říci, že jsou a vždy budou otázky bolestně se člověka dotýkající, na něž není odpověď. Mezi ně patří otázka po smyslu tragické smrti mladého člověka, po smyslu nemocí, živelných katastrof . . . Přestože takové

³⁹Pascal, op. cit., fr. 242, 243. Ve druhé myšlence je narážka na Grotia, který úkazem, že voda stoupá do vzduchoprázdných míst, dokazuje Boha.

⁴⁰Dostatek svědectví o vyslyšení modliteb lze nalézt v každém časopise, sloužícím k „povzbuzení věřících“ nebo k „evangelizaci“; namátkou lze jmenovat např. *Ethos*, Vydavatelství Ethos s.r.o., Vsetín; *Zápas o duši*, A-Alef, Ostrava; *Anténa*, TWR-CZ, Brno. Závažným a soustavně dokladaným příkladem vyslychaných modliteb může být založení a provozování sirotčinců starajících se o více než 10 000 dětí Georgem Müllerem v Bristolu v letech 1834 – 1898 bez jakékoliv institucionální podpory: Jiří Müller, Z vlastního životopisu, *Křesťanská ročenka*. Vyd. Jan Zeman, Brno 1948, str. 119 – 176. Sr. též komentář v článku: V. Frei, Má prosebná modlitba smysl? *Universum*, No. 31–32, 1999, str. 2 – 16.

⁴¹H. S. Kushner, *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*. Přeložila H. Kašparovská, Portál, Praha 1996, str. 111 – 126. „Židé chodí do synagogy z různých důvodů. Můj přítel Garfinkle, který je ortodoxní, tam chodí, aby si popovídal s Bohem. Já tam chodím, abych si popovídal s Garfinklem.“

⁴²Sr. H. S. Kushner, op. cit., str. 41 – 53. V. Tydlitátová, Jób. In M. Balabán, V. Tydlitátová, *Tázání po budoucím*. Vyd. Herrmann & synové, Praha 1998, str. 198 – 207.

⁴³Sr. H. S. Kushner, op.cit. Autor — rabín, který nepřijímá žádnou tradiční odpověď na problém utrpení a přesto si zachoval víru — nabízí mimo jiné pozoruhodnou myšlenku: „Bůh začal tvořit své podivuhodné dílo z počátečního chaosu tříděním věcí a zaváděním řádu. . . . Oddělil světlo od tmy, zemi od nebe, vody od souše. Tvořit neznamená dělat něco z ničeho, ale do chaosu vnášet řád. . . . Ale co když Bůh do konce šestého dne nestihl všechno dokončit? . . . Příběh stvoření zaznamenaný v knize Genesis je velmi důležitý a má nám mnoho co říci, ale těch šest dnů samozřejmě není možné brát doslova. Předpokládejme, že stvoření, proces nahrazování chaosu řádem, ještě pokračuje. Co by to znamenalo? V biblické metafoře o šesti dnech stvoření bychom se teď nacházeli někde uprostřed pátečního odpoledne. . . . Svět už je většinou uspořádané a předvídatelné místo, oplývající množstvím důkazů Boží dokonalosti a šikovnosti, ale ohniska chaosu ještě přetrvávají.“ (Str. 59–60)

otázky samy o sobě nejsou nesmyslné,⁴⁴ nelze na ně očekávat odpověď. V tomto třetím případě mám za to, že v jejich kladení (tj. v tázání se na Boha tímto způsobem) může vidět žádoucí prvotní cíl pouze člověk, kterého se osobně nedotýkají.

5 Diskuse

Formalizace fragmentu 233 z Pascalových Myšlenek ukázala, že k závěru: „věřit v Boha je rozumné“, lze dospět i za slabších předpokladů, než jaké použil Pascal. Podstatný předpoklad $q > 0$, tj. není vyloučeno, že Bůh existuje, zůstal. Augustinovo přesvědčení, že víra předchází porozumění,⁴⁵ stojí i za provedenými úvahami. Pascal tuto skutečnost na konci fragmentu 233 přiznával: „... vězte, že tak mluvil člověk, jenž padl na kolena dřív i potom, aby prosil onu Bytost nekonečnou a nedělitelnou, jíž podrobuje celou svoji bytost ...“

Z formulace (jejímž nejslabším místem je stanovení Božích záměrů) a analýzy her „Zjevení“ a „Poznatelnost“ neplynou žádné jednoznačné závěry,⁴⁶ naznačené směry možného uvažování na jejich základě nejsou nikterak objektivní. To může znamenat, že použití teorie her v theologických úvahách je neadekvátní: vztah Boha a člověka nelze vyjádřit a studovat jako konflikt dvou v podstatě nezávislých a rovnocenných soupeřů. Odtud snad ale neplyne, že sledování a případné další rozvíjení předložených myšlenek je pouhou ztrátou času. Může být jedním z kroků k „učené nevědomosti“: „Vědy mají dvě krajnosti, které se dotýkají; první je čistá nevědomost přirozená, v níž se nacházejí všichni lidé při narození, druhá krajnost je ta, ke které přicházejí veliké duše, které, když prošly všechno, co lidé vědět mohou, shledávají, že nevědí nic, a ocitají se v téže nevědomosti, z níž vyšly; ale to je nevědomost učená, která se zná. Ti mezi oběma, kteří vyšli z nevědomosti přirozené a nemohli dojíti druhé, mají jakýsi nátěr této vědy dostatečné a tváří se moudřími; ti bouří svět a posuzují všechno špatně.“⁴⁷ Ponechávám čtenáři na úvaze, zda „učená nevědomost“ je žádoucím cílem. Pascal totiž o těch, kteří k ní nedošli, pokračuje: „Soudí o všem špatně a svět soudí o nich dobře.“

MU PřF, Katedra matematické analýzy, Janáčkovo náměstí 2a, 662 95 Brno
e-mail: pospisil@math.muni.cz

⁴⁴„Řeč o Bohu je buď řečí o vizi a o zaslíbení velké spravedlnosti a opírá se též o minulá utrpení, nebo je prázdná a nepřináší nic.“ J. B. Metz, *Úvahy o politické teologii*. Přeložil B. Horyna, OIKOYMENH, Praha 1994, str. 85, zvýraznil ZP.

⁴⁵Sr. též: Pokud nebudete věřit, nenahlédnete. Augustinovo kázání č. 43 na Izajáše 7,9. In Anselm z Canterbury, op. cit., str. 249 – 264. Augustin zde vychází z chybného, ale v historii církve vlivného překladu Izajášova výroku: „Jestliže nevěříte, jistě že neostojíte.“

⁴⁶Ty po mém soudu neplynou ani z her sestavených a analyzovaných v citované Bramsově knize.

⁴⁷Pascal, op. cit., fragment 327.